

Білоус О.С.
Криворізький державний педагогічний університет
доцент кафедри педагогіки

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ НА ЗАНЯТТЯХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема формування творчих здібностей студентів засобами використання проблемних ситуацій на заняттях у вищій школі як одного з чинників їхньої професійно-творчої самореалізації.

The article deals with the problem of improvement of the intended teacher's level of creative activity by means of personal orientation of classes in higher school as one of the factors of his professionally creative self-realization.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Сьогодні в зв'язку з приєднанням України до Болонської конвенції особливо гостро постає питання модернізації вищої освіти, вирішення якого має задовольнити соціальну потребу в якісній освіті. Проблема формування творчих здібностей особистості є однією з центральних у педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, додання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення. Одним із головних завдань при цьому є виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення в науці, культурі, мистецтві, розвивати технології. Це завдання відображене в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, в якій підкреслюється необхідність застосовувати нові педагогічні технології особистісно орієнтованого навчання для формування творчих здібностей студентів. У зв'язку з цим, ця

проблема набуває актуального значення.

*Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...*Творчі здібності як характеристика особистості сучасного фахівця дістала психологічне обґрунтування в працях Б. Ананьєва, В. Андрєєва, П. Анохіна, Д. Богоявленської, Л. Виготського, П. Гальперіна, О. Лука, В. Маляко, І. Рубінштейна, Б. Теплова, Е. Фромма та інших. Багато з них визначають творчі здібності як індивідуально - психологічні особливості, що визначають міжіндивідуальні можливості. Саме таке визначення використовують для діагностики творчих здібностей та визначення загального і індивідуального в їх виявленні і формуванні. Також творчі здібності визначають як індивідуальні особливості, що зумовлюють успішність певної чи кількох видів діяльності. У зв'язку з цим тлумачення даного визначення особливого значення набуває питання про якісні характеристики діяльності в якій дані здібності виявляються і формуються.

Сучасні дидактичні можливості використання проблемних ситуацій в навчальному процесі сформовані в працях А. Матюшкіна, А. Брушлинського, І. Ільніцької, З. Калмикової, М. Махмутова, А. Фурмана та інших.

Мета нашої статті - показати, що використання проблемних ситуацій сприятиме росту позитивної динаміки рівня творчих здібностей студентів, що сполучено з виявленням їх потреби в особистісно-професійному зростанні, нестандартному виконанні навчальних завдань, стійкому їхньому інтересі до саморозвитку, самовдосконалення й професійного самоствердження.

Виклад основного матеріалу дослідження... Модернізація сучасної педагогічної освіти в умовах розширення соціокультурного простору й підвищення рівня професіоналізму вчителів пов'язана з забезпечення умов для виявлення їх творчого потенціалу при

вирішенні навчальних завдань. У зв'язку з підвищенням у професійній діяльності творчості і творчої активності її учасників, усе частіше стали говорити про творчу особистість. Процес професійного становлення, духовний і інтелектуальний зріст творчої особистості багато в чому визначається рівнем її творчих здібностей.

У своїй роботі ми розглядаємо творчі здібності як якісні властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної, комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень їх успіху.

Відрізняються повнотою аналізу компонентного складу творчих здібностей роботи В.Андрєєва та О.Яковлєва. Вони виділяють такі компоненти творчих здібностей як мотиваційно-творча активність (допитливість, творчий інтерес, емоційний сплеск, радість відкриття); інтелектуально-логічні здібності (аналіз, порівняння, виділення головного, відкриття другорядного, опис явищ); інтелектуально-евристичні здібності (висунення гіпотез, фантазування, бачення протиріч, критичність мислення); самоорганізація; комунікативність (використання творчого досвіду, здібність до співпраці, вміння організувати колективну-творчу роботу, вміння відстоювати власну думку) [4, с.20-26].

Сучасному суспільству потрібні особистості, які багато знають і вміють творчо думати в нестандартних ситуаціях. Але постає питання: коли людина починає думати? Активізація творчої діяльності студентів є необхідною умовою свідомого засвоєння ними навчального матеріалу. Студент повинен не просто засвоїти певну систему знань, а й навчитися аналізувати, порівнювати, узагальнювати, знаходити причинно-наслідкові зв'язки. Тому на заняттях раціонально запроваджувати такі методи і прийоми, які передбачають самостійну творчо-пошукову роботу студента.

Одним з важливих засобів, що сприяє виконанню даного завдання, багато вчених визначають проблемну ситуацію, яка є складовою проблемного навчання. Роль проблемності в навчанні полягає в організації пізнавальної та творчої роботи, формуванні знань високого ступеня узагальнення. На наш погляд, основний шлях використання вказаного принципу в навчально-виховному процесі пов'язаний із систематичним використанням проблемних ситуацій в навчальному процесі.

Проблемна ситуація – це ситуація, що активізує мислення, допомагає відкрити нове. Проблемна ситуація виникає, коли людина отримує факти, які неможливо пояснити наявними знаннями. Саме визначення утруднення сигналізує про необхідність знайти вихід з нього. Тоді на цій основі формується проблема, яка полягає в аналізі проблемної ситуації.

Проблемна ситуація характеризується наступними ознаками:

- в проблемній ситуації відбувається взаємодія суб'єкта з об'єктом пізнання, в ході якого суб'єкт стикається з невідповідністю між відомою теорією, законами або поняттями і новими фактами; між використовуваним способом діяльності і тим способом, якого потребує сама ситуація. В такому випадку об'єктивна ситуація і виявляється проблемною, оскільки, по-перше, протиріччя, що виникли виражаються в мисленні в суб'єктивній формі – формі проблеми; по-друге, протиріччя, приймаючи такий характер призводить до осмислення особистістю необхідності пізнати невідоме;

- в ході взаємодії суб'єкта з об'єктом відбувається відновлення об'єкта в мисленні, створення образу ситуації, даної нам проблемно.

Проблемна ситуація виступає не тільки умовою, але і засобом формування творчих здібностей. Такі ситуації є корисними оскільки вони викликають максимальну пізнавальну активність, підвищений

інтерес, розвивають творчий потенціал майбутніх учителів.

На нашу думку, засвоєння чи відкриття чогось нового збігається з такою зміною психічного стану суб'єкта, що є мікроетапом у процесі його розвитку. Таким чином, відкриття невідомого в проблемній ситуації збігається з процесом становлення елементарних психологічних та педагогічних новоутворень. Такі новоутворення належать до різних елементів навчального матеріалу, що засвоює студент у процесі лекційно-семінарської діяльності. А відтак виникнення проблемної ситуації стає необхідністю й закономірністю в розкритті нових відношень, властивостей і способів дій студента на заняттях, присвячених проблемному викладу знань.

Невідоме О. Матюшкін вважає головним елементом проблемної ситуації. Невідоме – це те, що має бути відкрите для правильного виконання завдання, дії. Створення проблемної ситуації має тоді сенс, коли студента поставили перед необхідністю виконати теоретичне або практичне завдання, у ході роботи над цим завданням засвоєні знання займатимуть місце невідомого. Важливою характеристикою невідомого у проблемній ситуації є ступінь узагальнення, а тому ступінь складності характеризується ступенем узагальненості невідомого, яке має бути відкрите [2].

Ще одним елементом проблемної ситуації є можливості самого студента, що включають його творчі здібності, самостійність мислення. Це дасть змогу підвищити рівень знань студентів, що залежатиме від розуміння поставленого перед ним завдання та умов виконання.

Розглянемо застосування проблемної ситуації, яка характеризує початковий момент мислення в навчально-виховному процесі студентів. По-перше, систематичне створення проблемної ситуації на занятті дає змогу викладачеві передбачити суперечності, які

можуть виникнути у свідомості студентів у процесі навчання. По-друге, у проблемній ситуації, яка виникає, обов'язково є суперечності, а це в свою чергу сприяє розвитку творчих та пізнавальних здібностей, активізує попередні знання, спрямовує на пошук невідомого й тим самим посилює самостійність студентів та надає можливості викладачеві контролювати процес розв'язання проблемної ситуації. По-третє, тільки в проблемній ситуації усвідомлюється суперечність, яку створює викладач спеціально. І тільки усвідомивши суперечність у результаті проблемної ситуації, студенти зможуть сприйняти сформульоване викладачем проблемне завдання чи навіть самостійно сформулювати його без допомоги викладача. Отже, суперечність у проблемній ситуації є, на нашу думку, рушійною силою навчання, що активізує творчу діяльність студентів.

Вдало створена проблемна ситуація є важливою ланкою наступного засвоєння студентами знань проблемним шляхом, що складається з таких етапів: створення проблемної ситуації; її аналіз і формування проблеми; висунення гіпотез; перевірка найважливіших гіпотез.

Залежно від рівня самостійності студентів на кожному з цих етапів, воно може мати кілька видів:

- Перший вид передбачає, що викладач створює проблемну ситуацію, повідомляє готові висновки науки, не розкриває шляхів розв'язання проблеми. Проте вже тут помітні самостійні дії що до пошуку шляхів вирішення поставленої проблеми. Активність виявляється у тому, що вони простежують шляхи виходу з проблемної ситуації, засвоюють прийоми її розв'язання, однак ця активність не формує навичок.
- Другий вид ефективніший. Суть його в тому, що створюючи проблемну ситуацію, викладач дає студентам фактичний матеріал для аналізу, порівняння, зіставлення і розкриває

логіку вирішення проблеми в історії науки. Він показує, як вчені здобували знання, проникали в суть явищ, формулювали висновки, однак сам формулює проблему, дає напрямки пошуку шляхів її розв'язання, тобто роль викладача ще значна.

- Третій вид важливий для формування творчих здібностей і самостійності студентів. Тут постановка проблемних питань передбачає створення студентам умов для самостійного формулювання проблеми, пошуку шляхів її вирішення через висунення гіпотез, вирішення проблеми і перевірка його правильності [3].

Кожному з даних етапів відповідає свій метод, що стосується вирішення проблемної ситуації: першому – проблемний виклад знань; другому – частково-пошуковий або евристичний (викладач створює проблемну ситуацію, сам формулює проблему та залучає студентів до її вирішення); третьому – дослідницький (студенти самі визначають проблему, формулюють і вирішують її).

Тип і структура конкретної проблемної ситуації залежить від пошукової

активності та творчого потенціалу учасників спільної діяльності, їх взаємозв'язку, інформованості. Визначення і розвиток проблемної ситуації в навчальному процесі здійснюється або індивідуально або спільно. Ефективність спільної мисленнєвої діяльності зростає із збільшенням складності проблемних ситуацій.

Проблемні ситуації – це один із засобів формування творчих здібностей у навчальному процесі. Адже говорять, що здібності виявляються та формуються лише в тій діяльності, яка потребує відповідних здібностей. Звідси формування творчих здібностей можливе лише у творчості, через вирішення різноманітних творчих та проблемних завдань, які містять новизну і передбачають докладання значних зусиль, спеціальний пошук, знаходження нового

способу вирішення.

Володіння вчителем творчим стилем діяльності є одним із важливих показників його професіоналізму. Сьогодні потрібен не простий виконавець професійних функцій, а педагог який вміє розпізнавати та творчо вирішувати проблеми, розвивати у себе та у своїх учнів творче мислення, ставити педагогічні цілі та визначати їх за ступенем значимості, вміти аналізувати свою діяльність, здійснювати пошук оптимальних способів діяльності, які б стимулювали творчий стиль діяльності.

Висновки... Однак, проведене дослідження не є вичерпним у розробці цікавлячої проблеми. Виконана робота дозволяє побачити перспективи подальшого вивчення проблем якості підготовки сучасних фахівців у світлі вимог Болонського процесу. З вивченням цих питань ми пов'язуємо подальшу дослідницьку роботу з визначення шляхів підвищення якості підготовки сучасного вчителя і забезпечення достатнього і високого рівня їхнього професіоналізму.

Література

1. Махмутов М. И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории / Михаил Иванович Махмутов. - М., 1975.
2. Тогузов О. Проблемна ситуація в теорії проблемного навчання / О. Тогузов // Шляхи освіти. - 2007. - № 1.
3. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні / А. В. Фурман: Книга для вчителя. - К.: Радянська школа, 1991.
4. Як допомогти дитині стати творчою особистістю / [Упоряд.: Л. Шелестова]. - К.: Ред. загальнопедагогічних газет, 2003.